

A bemutatott elvek alapján kialakított automatizált szolgáltatást az Intézetben bevezették és működés közben ellenőrizték. A több osztály munkáját összefogó rendszer a gyakorlatban bevált. Bebizonyosodott, hogy ágazati információs rendszer felépítésére, hazai és nemzetközi mágnesszalagos szolgáltatások hasznosítására jól működő, hatékony megoldás alakítható ki.

JANKOWSKI, L. – TÖPFER, S.: Nutzung von Magnetbanddiensten in der wissenschaftlichen Informationstätigkeit = Informatik, 24. köt. 4. sz. 1977. p. 32–36./

(Pálinkás János)

On-line hozzáférésű társadalomtudományi adatbázisok

Ma már a társadalomtudományi kutatók és könyvtárosok sem mondhatják, hogy kívül szorultak a számítógépes információs szolgáltatások gyorsan fejlődő rendszerén. A Lockheed DIALOG információkereső szolgálata például kilenc társadalomtudományi bibliográfiai adattár révén mintegy 1,1 millió tételhez, továbbá nyolc, – a társadalomtudományok számára is érdekes – adattárral közel 330 ezer tételhez, összesen hozzávetőleg *másfél millió társadalomtudományi dokumentum leírásához biztosít on-line hozzáférést*: ez a DIALOG teljes állományának 10%-a. Az arány nem rossz, különösen, ha figyelembe vesszük a természettudományos és műszaki szakirodalom túlsúlyát, az e területeken működő nagy hagyományú, központilag is támogatott programokat.

On-line adatbázisok

Társadalomtudományi területen is léteznek *multi-diszciplináris* (pl. Social Science Citation Index, Comprehensive Dissertation Abstracts Index) és *diszciplinaorientált* (pl. Psychological Abstracts, Sociological Abstracts, Historical Abstracts) adattárak. Az 1977 márciusában a DIALOG rendszerben és részben más rendszerekben hozzáférhető adattárakat az *1. táblázat* mutatja be.

A táblázat első része a társadalomtudományi adattárakat sorolja fel. Vannak azonban más, szintén erős társadalomtudományi vonatkozású adattárak is: mint az *ABI/INFORM*, az *NTIS (National Technical Information Service = Országos Műszaki Információs Szolgálat)*, a *New York Times Information Bank*. Több természettudományi vagy gazdasági adattár is tartalmaz társadalomtudományi szakterületen is érdekes anyagokat (így pl. az *INPEC [International Information Services for the Physics and Engineering Communities = Nemzetközi*

Tájékoztatási Szolgálat Fizikusoknak és Mérnököknek] a nyelvészet területéről). A *PREDICASTS* adattárak* sok gazdasági és társadalmi statisztikai adatot tartalmaznak. Ezeket az adattárakat a táblázat második része sorolja fel.

A konkrét irodalomkutatás számára könnyebb kiválasztani a megfelelő adattárat, mint első pillantásra tűnik. Szinte bármely területen három, néha több választási lehetőség van:

megfelelő szakosított adattár (pl. *Language and Language Behavior Abstracts*);

az egyetlen, valóban átfogó társadalomtudományi adattár, a *Social Science Citation Index*, vagy a *Comprehensive Dissertation Index*.

Szinte minden esetben jó eredményt ad az *ERIC (Educational Resources Information Center = Oktatási Források Tájékoztató Központja)*, különösen, ha a szakterület oktatására vonatkozó irodalom is szükséges.

Az adatbázis tartalma

A leginkább társadalomtudományi jellegű adattárakat tartalmuk szerint a *2. táblázat* mutatja be, amely feltünteti, hogy az adott területet az adattár *erőteljesen (E)*, *mérsékeltlen (M)*, *csekély mértékben (C)*, illetve alig vagy egyáltalán nem fedi le. A besorolás alapjául az adattárak osztályozási rendszerei, az egyes adattárakban feldolgozott folyóiratok jegyzékei és a szerző tapasztalatai szolgáltak.

Az adattár kiválasztását befolyásolja a *keresés célja és terjedelme* is. Kurrens figyelésre egy-két szakosított adattár a legmegfelelőbb; kormányzati kutatás és támogatás megismerésére az *NTIS* használható legjobban; folyamatban lévő kutatások általában a *Foundation Grants Index*ben található meg. Átfogó bibliográfiához azonban több adattár is szükségessé válhat.

A vizsgált adattárak többsége *bibliográfiai jellegű*, amely legalább a dokumentumok címét, szerzőjét és egyéb bibliográfiai adatait tartalmazza. Az adattárak adatszerkezete nagymértékben hasonló, bár néhány számottevő kivétel is található. A legtöbb adattár tartalmaz (esetenként szabályozott nyelvű) indexkifejezéseket, referátumokat vagy annotációkat, továbbá a szerző munkahelyére vonatkozó utalást is. Néhányuk tezaurszt vagy osztályozási rendszert is tartalmaz (*3. táblázat*).

Vannak egyértelműen *adatinformációt* szolgáltató adattárak és olyanok, amelyek bibliográfiai és egyben statisztikai jellegűek. Az előbbire példa a *Foundations Directory* és a *Foundation Grants Index*, az utóbbira a

* BERÉNYI Jánosné–PAULINYI Jenőné: A *Predicast (USA)* tájékoztatói vállalat kiadványai és szolgáltatásai = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 25. köt. 4. sz. 1977. p. 171–175.

On-line módon hozzáférhető társadalomtudományi adattárak

Az adattár neve és készítője	Tartalom és forrás	Átfogott időszak	Hivatkozások száma 1977. márc.	Gyakoriság	Gyarapodás	Hozzáférhetőség *
<i>I. Társadalomtudományok</i>						
Social Scisearch	A világ legfontosabb társadalomtudományi folyóiratainak multidiszciplináris indexe; Institute for Scientific Information	1972 január	400 000	havonta	7500	L
Psychological Abstracts	Lélektani és viselkedéstudományi világirodalom; American Psychological Association	1967 január	250 000	havonta	2000	L, B
Sociological Abstracts	Szociológia és rokon társadalomtudományok: Sociological Abstracts, Inc.,	1963 január	75 000	negyedévenként	2000	L
Language and Language Behavior Abstracts	Nyelvészet, nyelvfejlődés, beszéd emberi kommunikáció, nyelvi rendellenességek világirodalma; Sociological Abstracts, Inc.	1973 január	20 000	negyedévenként	1000	L
ERIC	Oktatásügyi kutatási jelentések és folyóiratcikkek; Educational Resources Information Center	1966 január	265 000	havonta	2500	L, S, B
Exceptional Child Education Abstracts	Hátrányos helyzetű, illetve tehetséges gyermekek oktatása; Council for Exceptional Children	1966 január	23 500	negyedévenként	750	L
Historical Abstracts	Világtörténelem 1450-től napjainkig; American Bibliographic Center, Clio Press, Inc.	1973-74	16 000	havonta	625	L
America: History & Life	Az Egyesült Államok és Kanada története, társadalmi élete, urbanisztika stb. American Bibliographic Center, Clio Press, Inc.	1964-74	40 000	negyedévenként	900	L
Public Affairs Information Service (PAIS)	A közigazgatás, politika, nemzetközi kapcsolatok, jog, demográfia és egyéb rokonterületek világirodalmának áttekintése; Public Affairs Information Service (1977. júliustól hozzáférhető)	1972 (külföldi) 1976 (angol)	45 000	negyedévenként	6000	L
Child Abuse & Neglect	Folyamatban lévő kutatások, bibliográfiai hivatkozások és szolgáltatási programok; National Center for Child Abuse and Neglect, HEW (1977 nyarától hozzáférhető)	-	3 500	félévenként	400	L
<i>II. További adattárak (részben társadalomtudományi tartalommal)</i>						
ABI/INFORM	Üzleti és pénzügyi tárgyú referátumok; Abstracted Business Information, Inc.,	1971 augusztus	50 000	havonta	800	L, S, B
American Statistics Index	Az USA hivatalos statisztikai kiadványai, időszakos kiadványok, jelentések; Congressional Information Service	1973 január	32 700	havonta	800	S
Art Bibliographies Modern	Művészet és formatervezés 1800-tól, művészettörténet, életrajzok, festészet, szobrászat, kerámia, könyvművészet stb., American Bibliographic Center, Clio Press, Inc.	1974	21 000	negyedévenként	2000	L

1. táblázat folytatása

Az adattár neve és készítője	Tartalom és forrás	Átfogott időszak	Hivatkozások száma 1977. márc.	Gyakoriság	Gyarapodás	Hozzáférhetőség*
CIS Index	U. S. Kongresszusi kiadványok, tárgyalási és bizottsági anyagok, jelentések stb., Congressional Information Service	1970 január	73 500	havonta	900	S
Comprehensive Dissertation Abstracts Index	Jelentősebb (főként amerikai) egyetemek és megvédett doktori disszertációk; Xerox University Microfilms	1861	550 000	havonta	3300	L,S
CRECORD	A kongresszusi ülések jegyzőkönyveinek indexelt tömörítvényei 275 törvényhozási területen; Capitol Services, Inc.	1976 január	40 000	havonta	1750	S
Federal Index	A szövetségi kormány jogszabályai, törvényjavaslatai; beszédek, jelentések, döntések stb. szemelvényei, a Washington Post, kongresszusi dokumentumok, elnöki anyagok stb. alapján; Predicasts, Inc.	1977 január	21 700	havonta	7000	L
Foundation Directory	2500, egymillió dollárnál nagyobb tőkés alapítvány leírása; Foundation Center	Kurrens	2 500	félévenként	teljes helyettesítés	L
Foundation Grants Index	400 amerikai jótékony célú alapítvány adományainak adatai; Foundation Center	1973 január	35 000	havonta kétszer	200	L
Grants	1500 szövetségi, állami, helyi, egyesületi és magán alapítvány adományainak adatai; Oryx Press	Kurrens	1 500	havonta	50	S
LIBCON	Monográfiák és audiovizuális dokumentumok: MARC- és más LC-katalogizált rekordok; nem csak angol	1965 január	1 399 400	hetente	14 000	S
New York Times Information Bank	Cikkek és hírek a New York Timesból és 60 más hírlapból és folyóiratból	1969 január	1 400 000	naponta	1000	N
NICEM	Nem-hagyományos oktatási dokumentumok, filmek, filmcsíkok, transzparenszek, audio- és video-szalagok stb.; National Information Center for Educational Media	1964 január	400 000	havonta	3000	L
NTIS	240 kormányzati szerv kutatási jelentéseinek adattára; National Technical Information Service	1964 január	560 000	hetente kétszer	2300	L,S,B
SSIE	Folyamatban lévő vagy nemrég befejezett társadalomtudományi és természettudományos, elméleti és alkalmazott kutatások, Smithsonian Science Information Exchange	Pénzügyi év	262 400	havonta	9000	S

* A mennyiségi adatok az elsőként megjelölt adatbázisra vonatkoznak

L = Lockheed Information Systems, DIALOG Information Retrieval Service

S = Systems Development Corp., SDC Search Service

B = Bibliographic Retrieval Service

N = New York Times Information Bank

A Lockheed DIALOG Service keretében hozzáférhető egyes adattárak tematikája

Megközelítő tartalmi leírás	Soc. Scisearch	Psych. Abs.	Sociol. Abs.	Lang/Lang Behavior	ERIC	Exc. Child Abstracts	Histor. Abs. America	Hist. & Life	Comp. Dissert. Index	NTIS	Foundation	Dir. & Grants	ABI/INFORM	PAIS	FED. INDEX	További DIALOG adattárak
Alapítványok							C	C	M	C	E	C				
Antropológia, régészet	M		C	C			C	C	C		C	C				
Bűnözés, jogalkalmazás	E			C	C	C	C	C	C	E	M	M	E	E		AGRICOLA, BIOSIS, PTS.
Egészségügy	E	M	M	M	M	M			E	E	E	C	E	E		
Filozófia	M		M	M			C	C	E		C					
Foglalkoztatás és munkaügy	C	M	C						M	M		E	M	E		PTS.
Gazdasági és pénzügyek	C				C				E	M	C	E	M	M		PTS.*
Jog, törvényhozás	E	M			C	C	C	C	E	M	C	E	E	E		AGRICOLA
Kábítószer, alkoholizmus	M	E			M	M				M	C	M	M	M		BIOSIS
Kommunikáció	C	M	M	M	M	C			E	E	M	E		C		PTS., INSPEC, EI
Kormányzat	M		C	M			E	E	E	M		M	E	E		
Közgazdaság	E		C	C	M		M	M	E	M	C	E	E	E		PTS.
Lakásügy	M	M			C		C	C	M	E	C	C	E	E		
Lélektan, mentálhygiénia	E	E	E	E	M	M			E	M	M	C		M		
Nemzetközi kérdések	M						E	E	E		E	M	E	E		
Nőkérdés	M	M		M	E		C	C	M		C	C	M	E		AGRICOLA
Nyelvészet	M	M		E	M	C			C							INSPEC
Oktatásügy	E	E	E	E	E	E	C	C	E	M	E	C	M	M		
Öregek és hátrányos helyzetűek	E	E		C	C	C			C	M	M	C	C	M		BIOSIS: AGRICOLA
Személyzet, vezetés	M	M	M		C				E	M	C	E				ABI/INFORM, EI
Szociális és gazdasági statisztika	C				C		C	C	M	C		M	E			PTS., AGRICOLA
Szociális és közjóléti kérdések	M	M			M	C	C	C	M	E	M	C	M	E		AGRICOLA
Szociológia	E	M	E		M	C			M	M	M		C			
Társadalmi kérdések	E	M	E		M	C	E	E	E	M	E	M	M	E		AGRICOLA
Tervezés	E				C				M	E		C	E	M		Eng. Index, AGRICOLA
Történelem	E		C	C			E	E	E		C		M			Eng. Index, AGRICOLA
Vallás	C	M					M	M	E		C					
Városfejlesztés	M	M			M	C	M	M	M	E	M	C	E	E		Eng. Index

* PTS. PREDICAST adattárak a következőket ölelik fel: Market Abstracts, F & Indexes, Domestic Statistics, International Statistics.

3. táblázat

A DIALOG Service révén hozzáférhető társadalomtudományi adattárak fontosabb elemei

Adattár	Social Scisearch	Psych Abstracts	Sociolog Abstracts	Lang/Lang Behavior	ERIC	Exceptional Child Abstracts	Histor Abstracts	Amer Hist & Life	PAIS	Dissertation Abstracts	NTIS	ABI/INFORM
Cím	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Szerző	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Szerző munkahelye	X	X	X	X	X	X				X	X	
Folyóirat-hivatkozások	X	X	X	X	X	X	X	X	X			X
Hivatkozott szerző	X											
Ellenőrzött indexelés		X	X	X	X	X			X	X	X	
Nem ellenőrzött indexelés		X	X	X	X	X					X	
On-line tezaurusz		X		X	X	X						
Numerikus osztályozási rendszer		X	X	X		X	X				X	
Referátum		X	X	X	X	X	X	X			X	X

Predicasts Market Abstracts, továbbá ugyenezen vállalat *F & S Indexes*, *Domestic Statistics* és *International Statistics* adattárai. Gyorsan növekszik az on-line hozzáférés lehetősége az adatinformációs adattárakhoz, általánosabban szólva azokhoz az adattárakhoz, amelyeket informatívnak nevezhetünk, szemben a bibliográfiai adattárak deskriptív jellegével.

Az adatszerkezet és a szótárak szerepe

Az adatszerkezet ismerete jelentősen befolyásolja a keresés teljességét és pontosságát. Az on-line keresés azonban még alapos ismeretek nélkül is hatékony lehet az alábbi előnyök miatt:

1. a keresési stratégia menet közben módosítható;
2. a természetes nyelvű keresés során a kifejezések egyaránt kereshetők a címben, a deskriptorok között és a referátumokban;
3. a kifejezések szövegek közti közelségének vizsgálata révén nagyobb pontosság érhető el, mint a kifejezések logikai kapcsolása alapján;
4. a betűrendbe rendezett invertált index könnyen elvezeti a felhasználót a betűrendben közel eső kifejezésekhez;
5. az on-line tezaurusz kiterjedt hivatkozási rendszere jó tájékoztatást ad;

6. a keresés végezhető a szótövek alapján is, ami többek közt kizárja a ragozott szóalakok okozta problémákat;

7. több adattár mellett léteznek bővebb tartalmi kategóriák szerinti off-line indexek;

8. a kereső-kifejezéseket és profilokat gépben lehet tárolni, illetve több adattáron alkalmazni.

Legyen például a keresett téma: „*A lakosság részvétele közösségi létesítmények működtetésében*”. A választott adattár (Psychological Abstracts) invertált indexében először a „*közösségi létesítményeket*” nézzük meg. Az index szerint ez a kifejezés 51 tételben szerepel, továbbá a kifejezéssel 15 másik kifejezés van tematikailag kapcsolatban. Ez utóbbiak átnézése során összesen 10 kifejezést választottunk ki (pl. napközi otthonok, rekreációs övezetek, öngyilkosság-megelőző központok stb.). Ezekkel összesen 2063 dokumentum volt kikereshető. Ezt követte a „*lakosság részvétele*” kifejezés szerinti keresés a teljes adattárból, majd a két csoport kombinálása. A teljes jegyzék ennek alapján off-line készült, és 92 tételt tartalmazott (on-line módon csupán néhány tétel került kiíratásra). Az on-line keresés költsége 7,56 dollár, a kiíratásé 9,20 dollár.

Költségek

Az on-line keresés költségei meglepően mérsékeltek. „*A feminizmus, a nők jogai*” témára vonatkozó keresés

során nyolc kereső-kifejezést és a „feminis” csonkított szót használták a Social Science Citation Index adattárban (5,25 perc) és öt további adattárban. Összesen 1466 tétel ígérkezett relevánsnak (az ismétlődés mértéke nem ismeretes, de 15% körül lehet), s a keresés összesen 18 percet vett igénybe. A gépi és adatátviteli költségek összesen 17,17 dollárt tettek ki.

A DIALOG rendszerben az egy adattáron alapuló keresés átlagköltsége 2 és 20 dollár között van (gépidő, adatátvitel, off-line kiírás díja, de terminál-bérlés, telefon- és munkaidő-ráfordítás költségei nélkül). Az átlagos keresési idő 10 perc körül van, jelentős szórással. A kiírt tételek száma átlagosan 24.

Az átlagos keresési költség néhány adattárra:

ERIC	7,40 dollár
NTIS	9,07 dollár
Psychological Abstracts	11,57 dollár
Social Scisearch	14,90 dollár

A telefon feltalálásának századik, az on-line keresés tizedik évfordulójánál tartunk. A társadalomtudományi kutatók és könyvtárosok ma már kihasználják a kommunikáció és a számítástechnika előnyeit. Három milliónál több társadalomtudományi hivatkozás férhető hozzá on-line üzemmódban, számos szakosított és néhány multidiszciplináris adattár, továbbá on-line és off-line szótárak állnak rendelkezésre, lehetőség nyílik több adattáron folytatható keresésre is. A máris kiterjedt keresési gyakorlat alapján a használat további növekedése, az adattárak koordinációja s a keresőrendszerek lehetőségeinek fejlődése várható.

/DONATI, R.: Selective survey of on-line access to social science data bases. = Special Libraries, 68. köt. 11. sz. 1977. p. 396–406./

(Sárdy Péter)

A tudományos dolgozók információellátásának automatizálása a Szovjetunió Tudományos Akadémiájához tartozó könyvtárakban

A könyvtári tevékenység hatékonyságának növeléséhez vezető egyik alapvető módszer a könyvtárak gépesítése és gépesített információs rendszerek létrehozása.

Az akadémiai könyvtári hálózat a SZU Tudományos Akadémiája Könyvtárának egységes adminisztratív és módszertani irányítása alatt áll.

Az Akadémiai Könyvtár rendkívül fontos tevékenységi körébe tartozik a kutatás-fejlesztést szolgáló információellátás automatizált rendszerének (Avtomatizirovannaja szisztéma informacionnogo obespečenija razrabotok, ASZIOR) létrehozása, információs szolgáltatások automatizált rendszerének kidolgozása az

ASZSISZTENT elnevezésű össz-szövetségi információs rendszerre alapozva, az Akadémiai Könyvtárba és az akadémiai intézetekbe beérkező külföldi könyvek összevont nyomtatott katalógusa gépesített rendszerének ki-munkálása, valamint közreműködés össz-szövetségi automatizált információs rendszerekben.

A SZU Tudományos Akadémiájának Alkalmazott Matematikai Intézete, Számítóközpontja és az Akadémiai Könyvtár 1969–1970-ben dolgozta ki az ASZIOR elméleti alapjait. Már a tervezés kezdeti szakaszában szem előtt tartották, hogy a rendszer kompatibilis legyen más információs rendszerekkel, és így lehetőséget adjon az azonos programokkal dolgozó rendszerek közötti mágnesszalagcserére.

Az ASZIOR sikeres működése érdekében területileg és felügyeleti szempontból eltérő 14 szervezet és könyvtár Koopinform néven egyesült; meghatározták a résztvevők tevékenységét, a munkájuk iránti követelményeket s a feldolgozás feltételeit. A rendszer által felhasználandó folyóiratokat feldolgozás céljából megosztották a Koopinform tagszervezetei között. Összesen 123 külföldi és 76 szovjet matematikai, számítástechnikai, plazmafizikai, elektronikai stb. folyóiratot dolgoznak fel; jelenleg már több mint 250 ezer dokumentum adatait tárolják. Az ASZIOR együttműködik az INIS-szel (International Nuclear Information System = Nemzetközi Nukleáris Információs Rendszer) is.

A rendszer, amelynek központja az Akadémiai Könyvtárban van, több funkció betöltésére hivatott: a program lehetőséget ad állandó szelektív információterjesztésre, valamint eseti és retrospektív keresésre; lehetőség van továbbá szerzők, kulcsszavak, ETO és a VNTIC (Vszeszojuznij Naucsno-Tehnicoszkij Informacionnij Centr = Össz-szövetségi Műszaki-Tudományos Információs Központ) rubrikátora szerinti keresésre is, orosz és angol nyelven. Mindehhez a KRISZTALL elnevezésű keresőnyelvet használják.

A rendszer kísérleti üzemeltetése 1973-ban kezdődött. Ekkor kísérletképpen összeállított kétezer kérdésre válaszként 15 ezer dokumentumot kaptak, amelyeknek 3/4 része releváns volt.

Az ASZIOR szelektív információterjesztő rendszer többek között a következő intézmények szakembereit látja el információval:

a SZU Tudományos Akadémiájának Műszaki-Fizikai Intézete,

a SZU Tudományos Akadémiája Társadalomgazdasági Intézetének leningrádi részlege,

a SZU Tudományos Akadémiájának Elméleti Csillagászati Intézete,

a leningrádi A. A. Zsdanov Állami Egyetem.

Az Akadémiai Könyvtárban a rendszer üzemeltetésére szakembercsoport alakult, amelynek tagjait az Akadémia Alkalmazott Matematikai Intézetében képezték ki. A csoportnak kettős feladata van: egyrészt a primer infor-